

**O‘RTA OSIYO SHARQ UYG‘ONISH DAVRIDA XUROSON VA
MOVAROUNNAHRDA TARBIYA, MAKTAB VA PEDAGOGIK FIKRLAR***Mirsoatov Javohir Toxir ogli**Yunusov Shoxrux Fahriddin o‘g‘li**UMFT universiteti, Psixologiya yo‘nalishi,**PS/S23-2 guruh, 3- kurs talabaalari***Annotatsiya**

Mazkur maqolada O‘rta Osiyoda Sharq uyg‘onish davrida, xususan Xuroson va Movarounnahr hududlarida tarbiya, maktab tizimi hamda pedagogik fikrlarning rivojlanishi keng yoritilgan. Ushbu davrda yetishib chiqqan buyuk allomalar, ularning ta‘lim-tarbiya haqidagi qarashlari va ilm-fan taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi tahlil qilingan. Shuningdek, maktab va madrasalarning jamiyat hayotidagi o‘rni hamda ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Sharq uyg‘onish davri, Xuroson, Movarounnahr, tarbiya, maktab, pedagogik fikr, madrasalar

Kirish

O‘rta Osiyo hududida IX–XII asrlarda yuzaga kelgan Sharq uyg‘onish davri jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda Xuroson va Movarounnahr ilm-fan, madaniyat va ma‘rifat markaziga aylandi. Ta‘lim va tarbiya masalalari jamiyat rivojining muhim omili sifatida qaraldi.

Mazkur hududlarda maktab va madrasalar faoliyati kengaydi, pedagogik fikrlar chuqurlashdi va ilmiy asosga ega bo‘la boshladi. Bu jarayonda buyuk allomalar ta‘lim-tarbiya rivojiga beqiyos hissa qo‘shdilar.

Sharq uyg‘onish davrining umumiy xususiyatlari

Sharq uyg‘onish davri ilm-fan va madaniyatning yuksalishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda diniy va dunyoviy ilmlar uyg‘un holda rivojlandi. Ilm olish va bilimli bo‘lish jamiyatda eng oliy qadriyat sifatida e‘tirof etildi.

Tarbiya masalalarida axloqiy poklik, komil insonni shakllantirish, ilm va amaliyot birligi asosiy g‘oya bo‘lib xizmat qildi. Bu davr pedagogik fikrlarining asosini insonparvarlik va ma‘rifatparvarlik tashkil etdi.

Xuroson va Movarounnahrda maktab va madrasalar

Xuroson va Movarounnahr hududlarida maktab va madrasalar ta‘limning asosiy markazlari bo‘lgan. Boshlang‘ich maktablarda bolalarga savod o‘rgatilgan, Qur‘on o‘qish, yozish va hisob asoslari berilgan.

Madrasalarda esa yuqori bosqich ta'lim amalga oshirilib, fiqh, hadis, falsafa, mantiq, matematika, tibbiyot va astronomiya kabi fanlar o'qitilgan. Madrasalar nafaqat ta'lim muassasasi, balki tarbiya markazi vazifasini ham bajargan.

Tarbiya masalalariga berilgan e'tibor

Sharq uyg'onish davrida tarbiya shaxs kamolotining asosi sifatida qaraldi. Tarbiya jarayonida axloq, odob, mehnatsevarlik, adolat va insoniy fazilatlarini shakllantirish muhim deb hisoblangan.

Ustoz va shogird munosabatlari tarbiyaning asosiy omili bo'lib, ustoz shaxsiy namuna orqali tarbiyalashga katta e'tibor bergan. Bu davrda tarbiya ta'limdan ajralmas holda olib borilgan.

Buyuk allomalarning pedagogik qarashlari

Xuroson va Movarounnahrda yashab ijod qilgan Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Imom Buxoriy kabi allomalar pedagogik fikr rivojiga katta hissa qo'shganlar.

Forobiy ta'lim va tarbiyani jamiyat taraqqiyotining asosi deb bilgan. Ibn Sino esa tarbiyada yosh xususiyatlarini hisobga olish, jismoniy va aqliy tarbiyaning uyg'unligini ta'kidlagan. Beruniy ilmga qiziqish va tajribaviy bilimning ahamiyatini yuqori baholagan.

Pedagogik fikrlarning mazmuni va ahamiyati

Sharq uyg'onish davridagi pedagogik fikrlar bilimli, axloqli va jamiyatga foydali insonni tarbiyalashga qaratilgan edi. Ta'lim jarayonida ilmiylik, mantiqiy tafakkur va mustaqil fikrlash rivojlantirildi.

Bu davr pedagogik qarashlari bugungi zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Sharq uyg'onish davrida ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati

Sharq uyg'onish davrida ta'lim va tarbiya jamiyatning ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Ilmli inson jamiyatda hurmatga sazovor shaxs sifatida e'tirof etilgan. Davlat boshqaruvida, sud tizimida, tibbiyot va savdo sohalarida bilimli kishilarga ehtiyoj yuqori bo'lgani sababli, ta'lim tizimi ijtimoiy buyurtma asosida rivojlangan.

Tarbiya faqat shaxsiy kamolot emas, balki jamiyat barqarorligini ta'minlovchi vosita sifatida qaralgan. Shu bois, axloqiy tarbiya, halollik, adolat va vatanparvarlik g'oyalari pedagogik fikrlarning markazida turgan.

Oila va mahalla tarbiyaning muhim bo'g'ini sifatida

Sharq uyg'onish davrida tarbiya faqat maktab yoki madrasa bilan cheklanmagan. Oila va mahalla tarbiyaning muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etilgan. Ota-onalar farzandni kichik yoshidan odob-axloq, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashga mas'ul bo'lgan.

Mahallalarda esa oqsoqollar, ulamolar va tajribali kishilar yoshlarning xulq-atvorini nazorat qilgan, ularga hayotiy maslahatlar bergan. Bu jarayon ijtimoiy pedagogikaning dastlabki ko‘rinishlari sifatida baholanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘rta Osiyo Sharq uyg‘onish davrida Xuroson va Movarounnahr hududlarida ta‘lim, tarbiya va pedagogik fikrlar yuqori darajada rivojlangan. Maktab va madrasalar ilm-ma‘rifat o‘chog‘iga aylangan, buyuk allomalar esa pedagogik tafakkur taraqqiyotiga beqiyos hissa qo‘shgan.

Ushbu davr pedagogik merosi bugungi kunda ham ta‘lim-tarbiya tizimini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov. S.A.(2026). Pedagogik risklarni boshqarishda globallashuv jarayonlarning ahamiyati. International scientific journal. Interpretation and researches. 1(73).
2. Xaydarov. S.A. (2026). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 3(1). 159-164.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo‘llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
6. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
7. Khaydarov S.A. (2025). On analysis of family factors and social creativity issues in the study of the psychological portrait of educational institutions' leaders. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology ISSN: 1001-4055 Vol. 46 No. 2.
8. Xaydarov S.A. (2025). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. 3 (9). 261-265.